

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
Történelemtudományi Doktori Iskola
*„A Magyar Királyság, illetve a Kárpát-medence története
1526–1790 között”* program

Horváth Mónika

**Fáy László gazdasági feljegyzései a 17. század
második feléből**

Doktori értekezés tézisei

Eger

2024

Témavezetők: dr. Pintér Márta Zsuzsanna egyetemi tanár
dr. Miskei Antal egyetemi docens

Bírálóbizottság

Elnök:

Dr. Balogh Judit egyetemi tanár (EKKE)

Bírálók:

Dr. Kincses Katalin Mária egyetemi docens (KRE)

Dr. Horváth István tudományos kutató (Főegyházmegyei
Levéltár, Eger)

Tagok:

Dr. Gebei Sándor professor emeritus (EKKE)

Titkár:

Dr. Borbély Zoltán egyetemi docens (EKKE)

Témaválasztás és a dolgozat célkitűzése

Az értekezés keretében egy felső-magyarországi köznemes, Fáy László (†1694 k.) uradalmának gazdálkodását vizsgálom az 1666–1683 közötti időszakban. A disszertáció a fő forrásiratot, a számadáskönyvet tekintve gazdaságtörténettel foglalkozik, kísérletet téve arra, hogy a témát beillesse a korábbi gazdaságtörténeti kutatások eredményeinek sorába.

Egy ilyen tudományos munka azonban ebben az esetben sem hagyhatja figyelmen kívül azokat az adatokat, melyek nem feltétlenül agrártörténeti jellegűek, hanem segítenek megérteni a család korszakban betöltött szerepét és jelentőségét. Ezért az értekezés a Fáy család történetének ismertetésével kezdődik, melyet a birtokszerzésük históriájának bemutatása követ. Ezután következnek a gazdaságtörténettel foglalkozó fejezetek, melyek további két részre oszthatók: az első Fáy László birtokainak adó- és egyéb bevételeiről tájékoztat. A második pedig a gazdasági tevékenységek közül az

uradalom húzóágzatának tekinthető állattenyésztés és szőlőtermesztés szerepét emeli ki.

A tézis első részében kiemelten fontos volt az, hogy a Fáy családot elhelyezzük a 17. század köznemesi családjainak körében. Ezen a ponton fő kérdésnek számít, hogy mennyiben hasonlítanak, illetve különböznek más, hasonló vagyoni helyzettel és státusszal bíró korabeli családoktól. Itt elsőként kiemelhető, hogy a Fáyiak birtokai Felső-Magyarországon, illetve egy jelentős része a hódolt területeken helyezkedett el, amely napjainkig kevesebb figyelmet kapott a kutatásban. A kérdés tehát, hogy ez milyen mértékben hatott a család gazdasági érvényesülésére?

A felső-magyarországi régióban való jelenlét, továbbá a jelentős hódoltsági birtokállomány miatt, a Fáyiak arra kényszerültek, hogy ügyes politizálással találják meg az egyensúlyt a magyar király és a térségben jelentős befolyással rendelkező erdélyi fejedelmek között. Továbbá valószínűsíthető, hogy a török hatóságokkal is jó viszonyt kellett kialakítaniuk, hogy a hódoltsági birtokaik is viszonylag háborítatlanul éljék túl a viharos éveket. Jól látszódik, hogy a szerteágazó család tagjai a térségben

fontos két politikai főhatalom – ti. a Habsburg király és az erdélyi fejedelem – mellett voltak jelen, azonban a 17. század derekán egy erős eltolódás figyelhető meg az erdélyi fejedelmek irányában. A választást egyik vagy a másik mellett viszont már nemcsak a birtokok elhelyezkedésével lehet indokolni, hanem a korszakban annyira fontos vallásos meggyőződéssel is. Ezen a ponton tehát az a cél, hogy a 17. században élt Fáy családtagok életútjáról behatóan tájékozódjunk, és elhelyezzük szerepüket a régió, vagy akár az ország történetében.

Ezt követően kerül sor a család birtokállományának ismertetésére a felső-magyarországi régióban és a hódoltsági területeken; Abaúj, Pest-Pilis-Solt, Nógrád, Gömör-, valamint Heves-Külső-Szolnok vármegyékben. Ezeknek a birtokoknak a java része a hódoltságban feküdt, prosperitásukat a török katonaság, illetve a végváriak jelenléte befolyásolta.

Fáy László birtokrészeinek elhelyezkedésén kívül fontos megvizsgálni azoknak történetét is, azaz, hogy miként jutott hozzá az egyes jószágokhoz. Itt szükséges kitérni arra, hogy a felmenőitől örökölt birtokok mellett sikerült-e új szerzeményekkel gyarapítani a birtokában

lévő részeket. Lényeges azonban, hogy ezek az adományként kapott vagy vásárolt földek a meglévőktől milyen távolságra helyezkednek el, tehát ez esetben kérdés, hogy felfedezhető-e valamilyen tervszerűség a terjeszkedésben. Érdekes lehet még az is, hogy egy esetleges vásárlás elősegíthette-e Fáy László birtokállományának tagosítását.

Az értekezés következő része már Fáy László számadáskönyvében található feljegyzések vizsgálatával foglalkozik, mely igencsak bőséges adatokat tartalmaz az uradalom éves gazdálkodásával kapcsolatban. Ismerve a környék történelmének alakulását, egyáltalán az is kérdéses volt, hogy működik-e és ha igen, hogyan és milyen hatékonysággal a kettős adóztatás rendszere. Amennyiben Fáy László, mint magyar földesúr, képes volt beszédni a saját birtokainak adóját, érdemes megvizsgálni ennek a gyakoriságát és rendszerességét. Emellett sokat elárulnak Fáy László erejéről és gyakorlatiasságáról, profitorientáltságáról azok az információk is, hogy a birtokrészeiről milyen adókat szedett be vagy hogyan változtatott azok beszedésének módján.

A rendelkezésre álló adatok kétfelé bontásával – bevételekre és kiadásokra –, azt is megvizsgálhatjuk, hogy melyik jövedelem járt számára a legnagyobb vagy a legkevesebb haszonnal. Figyelembe véve a környék bor- és marhakereskedelemben betöltött szerepét,¹ annak a vizsgálata is nélkülözhetetlen, hogy Fáy László uradalma rendelkezett-e hasonló jellegű profillal és kivette-e részét ebből a tevékenységből.

Mivel tudjuk, hogy Fáy birtokai nagyrészt az oszmán területeken, illetve azoknak a határán helyezkedtek el, így az is fontos, hogy a gyakorlatban hogyan igyekezett jószágainak fekvéséből hasznot húzni. A korábbi szakirodalom már felhívta a figyelmet a hódoltsági területek pusztáinak felhasználására is. A pusztabérek jelentősége az 1664-es háború után indult növekedésnek, s mind a pusztát bérbe adó és bérlő számára jelentős

---

¹ A teljesség igénye nélkül lásd EMBER Győző: *Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988; GECSÉNYI Lajos: *Városi és polgári szőlőbirtokok és borkereskedelem a Hegyalján a XV–XVI. században*, In: *Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből*, szerk. KATONA Csaba, Győr, 2008, 5–23; VINKLER Bálint: *Krakkói vámnaplók tokaj-hegyaljai borokra vonatkozó bejegyzései 1597-ben*, In: *Szőlőtermesztés és borkereskedelem*, szerk. OROSZ István–PAPP Klára, Debrecen, 2009, 55–75.

előnyökkel járt. A témakörhöz kapcsolódva, fontos megvizsgálni bizonyos adók, például az egyházi tizedek bérlési lehetőségének kihasználását is. A földesurak szemszögéből nézve, legyen szó egyházi vagy világi személyekről, a bérlés jelentős haszonnal kecsegtetett.²

Az értekezés elsődleges célja, hogy Fáy László 1666 és 1683 között vezetett számadáskönyvére alapozva, a magyar történeti kutatások képet kapjanak egy olyan felső-magyarországi köznemes gazdálkodásáról, akinek a birtokainak jelentős része a török hódoltság területére esett. Ebből kiindulva a tézis egy gazdaságtörténettel foglalkozó munka, de emellett szükséges volt az is, hogy a Fáy család történetét elhelyezzük a 17. század históriájában. A család-, birtoklás- és gazdaságtörténettel foglalkozó fejezeteket követően kerül sor Fáy László számadáskönyvének szövegközlésére. A tézis céljából szolgál, hogy Fáy birtokgazdálkodásával kapcsolatos eredményeket beillessze a korábbi uradalomtörténeti kutatások sorába.

---

² SZAKÁLY, 1981, 421, 430, 433.

A témára vonatkozó eddigi kutatások eredményei

Az elmúlt évtizedek vizsgálódásainak köszönhetően a magyarországi köznemességgel foglalkozó szakmunkák száma jelentős mértékben növekedett. Ezek révén megismerkedhettünk olyan, jórészt addig ismeretlen 16–17. századi köznemesi családokkal, akik a Magyar Királyság egy-egy régiójában, főként Nyugat-Magyarországon tevékenykedtek. Ők általában a vármegyéjük hivatali pozícióit betöltve vagy katonai pályán törekedtek vagyonuk gyarapítására, valamint a hivatali ranglétrán történő előrelépésre.

Bár az alsó- és felső-magyarországi régióval kapcsolatos vizsgálódások még nem állnak ilyen szinten, mégis elmondható, hogy az elmúlt években egyre több kutatás foglalkozott a térség történelmének ilyen szempontból való megismerésével és megismertetésével. E tekintetben említésre méltóak *Iványi Emma*, *Gyulai Éva*, *Borbély Zoltán* és *Gecsényi Lajos* tanulmányai, melyek egy-egy személyt a középpontba állítva mutatták be azt, hogy milyen karrierépítési lehetőségek álltak a rendelkezésére egy korabeli köznemesnek. Ezen kívül *Bodnár Tamás* kutatásaiban a korábban említett

szempontokat figyelembe véve, Borsod vármegyei köznemesi családok történetét, és korszakbeli jelentőségét állította vizsgálódásai középpontjába.

A Fáy család, kifejezetten annak koraujkori története azonban eddig elkerülte a kutatások figyelmét. Bár a korszakkal foglalkozó szakemberek többször tettek rájuk említést, azok inkább a középkori vagy a 19–20. századi szerepükre összpontosítottak. Ez kifejezetten igaz egy-egy lelkes kései leszármazott által szerkesztett, romantikus lelkülettel megfogalmazott műre, melyek azonban olykor nélkülöztek szinte minden tudományos alapot. A Fáyiak 17. századi történetének beható elemzése azonban, kitérve a téma gazdaságtörténeti aspektusára, eddig váratott magára, melynek oka valószínűleg az alapos levéltári kutatások elmaradása, illetve a források pusztulása lehetett.

A korszak gazdaságtörténetével foglalkozó általános áttekintő munkák felhívják a figyelmet az 1526. évi mohácsi csata utáni körülményekre, melyek az azt követő kétszáz évben is kihatással voltak a társadalom, a gazdaság és a politika alakulására. A folyamatos háborúskodás, az egyre nagyobb problémát jelentő török előretörés

kétségkívül megnehezítette a birtokos nemesség életét és birtokrészeik vezetését, az adók begyűjtését. Az uradalomtörténettel foglalkozó munkák egy része éppen ennek a gyakorlati megvalósulásáról ad egy képet a tudományos közösség számára. Vagyis arról számolnak be, hogy a kora újkori fő- és/vagy köznemesi családok miként vezették birtokaikat, milyen bevételeik és kiadásaik voltak, milyen húzóágazatra építették jószágaik profitját.

Az értekezés szempontjából két művet tartok kifejezetten fontosnak. Ezek ugyanis a felső-magyarországi régió egy-egy uradalmának ismertetését tűzték ki célul. Az ilyen munkák megfelelő összevetési alapul szolgálhatnak, azaz tartalmukat tekintve felvethetnek olyan kérdéseket, melyeket saját munkánkban is hasznos megválaszolni. Közülük az egyik ilyen gazdaságtörténeti munka *Szirácsik Éva* kötete volt, mely Ibrányi Ferenc felső-magyarországi köznemes Szabolcs, Szatmár, Bereg, Ugocsa, Zemplén, Abaúj és Gömör vármegyei urbáriumait adta közre és elemezte. A másik Szirmay András (1656–1723) Zemplén, Gömör, Sáros, Abaúj és Borsod vármegyei birtokos nemes

gazdasági naplójának szövegközlése és a hozzá írt, *R. Várkonyi Ágnes* tollából származó tanulmány. Mindkét munka közös vonása az, hogy reális képet festenek az általuk bemutatott uradalom vezetésének és működésének jellegzetességeiről.

Fáy László birtokainak gazdaságtörténetével az eddigi kutatások csak érintőlegesen foglalkoztak. *Szakály Ferenc* a hódoltsági magyar adóztatás jellegzetességeinél több esetben is Fáy egy-egy birtokrészét hozta fel példaként. Magát Fáy Lászlót egy keménykezű és rendíthetetlen földesúr képében ábrázolta, és hangsúlyozta, hogy a köznemes saját érdekének az érvényesítéséért a végsőkéig harcolt akár a török urakkal szemben is. *Benedek Gyula* forrásközlő tanulmányában Fáy László egy birtokrészének, Tiszapüspökinek a történetével foglalkozott, rekonstruálva az itt élő jobbágyok életét és adózását. Végül fontos említést tenni *Szabó András Péter* Fáy László pályájáról és birtoklástörténetéről készített életrajzáról is.

A feldolgozás módszere

Fáy László uradalmának történetéről sok információ maradt fenn, mely nagy mértékben magyarázható a ránk maradt terjedelmes levéltári iratanyag meglétével. Ez még annak tudatában is nagy mennyiségnek tekinthető, hogy tudjuk, a Fáy család levéltári állományának (*Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára*, P 1729) jelentős része a második világháborús bombázások miatt elpusztult. A kutatás azonban mindvégig szerencsés helyzetben volt, ugyanis a Fáyiak 17. századi története jól rekonstruálható volt a rendelkezésre álló adatokból is. A fennmaradt források birtokigazgatással és birtokjogi eljárásokkal kapcsolatos iratokat, összeírásokat tartalmaztak. Ezek Fáy László uradalmának történetéhez szolgáltattak információkat. Rendkívül hasznos adalékokkal szolgáltak a családi levéltárban található magánlevelezések is, melyekből a família 17. századi történetét lehetett alaposan feltárni. Ennek köszönhetően sikerült pontosítani Fáy László felmenőinek és kortárs családtagjainak a személyét és tevékenységét, illetve kapcsolatrendszerét. Ezek mellett az állomány részét

képezi Fáy számadáskönyve is, mely hódoltsági, és kisebb részben annak határterületén fekvő birtokainak gazdaságtörténetébe ad betekintést. A táblázatos összegzések alapján nyomon követhetőek Fáy bevételei és kiadásai, valamint egyéb járadékai. Azonban fontos hangsúlyozni, hogy a rendelkezésre álló adatokból Fáy-birtokállományáról komplex kép nem rajzolható fel.

Az uradalomtörténet szempontjából az értekezés számára további hasznos adatokkal szolgáltak az *Urbaria et Conscriptiones* (E 156) állagában található összeírások. Ezeknek az elkészítésére Fáy László és testvére, Fáy (V.) István Wesselényi-féle rendi szervezkedésben (1666–1671) betöltött szerepe miatt kerülhetett sor. A feljegyzések készítői gyakran felírták azt is, hogy a Fáyiak a kérdéses jóságokra hogyan tettek szert. Emellett különösen hasznosnak bizonyultak azok az inventáriumok és leltárak, melyekből képet alkothatunk egy uradalom részleges vagy teljes felépítéséről, illetve állapotáról.

A *Magyar Kancelláriai Levéltár* (A 57) egységeiben őrzött Királyi Könyvek (*Libri Regii*) a birtokok történetéről, a hozzájuk kapcsolódó ügyletekről adnak

tájékoztatást. Ezeket az uradalomtörténet elkészítésekor egyáltalán nem lehetett figyelmen kívül hagyni.

A feldolgozott levéltári források közül különösen hasznosak voltak a vármegyék gyűléseiről készült áttekintések. Itt természetesen azoknak a közigazgatási egységeknek a nemesi összejöveteleit kell érteni, melyekben a családi birtokállomány feküdt. A legtöbbször ezek helyi peres ügyekkel kapcsolatban említették meg valamelyik Fáy családtag nevét. Emellett a közgyűlésen készült jegyzőkönyvek azért is fontosak, mert ezeknek a segítségével kiválóan felépíthető a megyét irányító nemesek köre.

A Fáyiak szempontjából a megyei nemességhez való kapcsolódásuk meglétét és jelentőségét még további magánlevelezések útján is nyomon lehetett követni. Ezek az iratok több helyen megtalálhatóak voltak, az egyik közülük a Rákóczi család (E 190), a másik a *Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára* (MNL TML) anyaga.

A disszertáció legfontosabb eredményei

Az értekezés első része a Fáyiak 17. századi család- és birtoklástörténetét állította a középpontba. A disszertáció alapjait tekintve gazdaságtörténettel foglalkozik, s a család egyik kiemelkedő tagjának, Fáy Lászlónak a birtokvezetését vizsgálja. A függelékben a birtokos nemes 1666–1683 között írt számadáskönyve került publikálásra. A történeti forrás a birtokrészek állapotába, adózástörténetébe és gazdálkodásába nyújt betekintést.

A Fáy családról immáron ismert, hogy a jómódú birtokos köznemesség (*bene possessionati*) soraiba tartoztak. Házasságpolitikájuk által kialakított kapcsolataiknak és birtokgyarapodásuknak köszönhetően a Fáyiak a protestáns nemesség és a térség jelentős tényezőjévé váltak. Ennek a megalapozója Fáy (III.) István (†1618 előtt) volt, aki az uralkodó követeként, majd hadbíróként szolgált a Habsburgok érdekét. De már arra is törekedett, hogy Felső-Magyarország prominens főúri családjával, a Rákócziakkal kapcsolatot alakítson ki és tartson fenn. Fia, Fáy (IV.) István (†1639/1640) már gyermekként a Rákóczi család szolgálatába került, s az

1630-as években I. Rákóczi György szervitoraként tevékenykedett. A Fáy család 17. századi felemelkedésének alapjait egyértelműen apa és fia rakták le. Fiai, Fáy László és Fáy (V.) István (†1710) ezt az örökséget vitték tovább.

A számadáskönyv szerzője, Fáy László kezdetben Wesselényi Ferenc (1605–1667) nádor (1655–1667) szolgálatában állt. Ennek a velejárója volt, hogy belekeveredett a korszak egyik jelentős Habsburg-ellenes felkelésébe, a Wesselényi-féle rendi mozgalomba. Ez mind saját, mind gyermekei sorsát megpecsételte. Testvére, Fáy (V.) István, murányi várkapitány neve a Rákóczi-szabadságharcban való aktív szerepvállalása miatt ismert.

Fáy László birtokairól és ezek vezetéséről az értekezés számos új adatot szolgáltat. Elhelyezkedésüket tekintve a felső-magyarországi térségben szétszórtan, több vármegyében (Abaúj, Pest-Pilis-Solt, Nógrád, Gömör-, Heves-Külső-Szolnok, Békés) feküdtek. A jószágok elhelyezkedése azonban nem volt szerencsés, ugyanis valamennyi a török hódoltság peremén feküdt.

A családi levéltár birtoklástörténettel foglalkozó iratanyagára alapozva jól megállapíthatóvá vált, hogy Fáy László miként szerezte meg ezeket a jószágokat. Számos felmenőjétől örökölt része mellett törekedett arra is, hogy birtokállományát tovább gyarapítsa vásárlás révén. Ezek általában az ősi javakhoz közel vagy a szomszédságukban feküdtek. Kortársaihoz hasonlóan ezzel törekedhetett egyfajta tagosításra, a birtokrészek egyben tartására.

Fáy László számadáskönyve azon birtokainak a bevételeiről, kiadásairól és egyéb ügyeiről ad tájékoztatást, melyek a hódoltságban, vagy kisebb részben a határterületen helyezkedtek el. Bevételeinek nagy része földesúri pénzjáradékokból, azaz summapénzből és taksából; terményjáradékokból, valamint egyéb haszonvételekből (malom- és serfőző működtetéséből érkező jövedelem) származtak. Meglehetősen jelentős profitra tett szert hódoltsági részeinek bérbe adásából, melyeket főként a környékbeli lakosok vagy települések használtak. A bérlésért fizetett összegek az 1660-as évek közepétől kezdve folyamatosan két- vagy akár hatszorosukra is növekedhettek.

Másik számottevő bevételi forrása az egyházi tizedek bérlése volt, bizonyos években itt is akár többszörös haszonnal számolhatott. A legtöbb információval a Pest-Pilis-Solt vármegyében termelt gabona, a legkevesebbel a méh, a bárány és a bor dézsmájának bérléséről rendelkezünk. Fáy László bizonyos birtokrészein malom, valamint serfőző is üzemelt. Ezeknek működtetése már kevesebb profitot hozott. Még ezeket is alulmúlta az erdők és a kaszálók hasznosításából beérkező jövedelme.

A földesúri járadékok közül a termények beszolgáltatása folyamatosnak tekinthető, s esetenként alkalmazkodott az adott település természeti adottságaihoz. A jobbágyok a lábbelikből papucsot, csizmát; az alapanyagokból rókabőröket adtak a földesúrnak. Az állatok közül gyakori volt a hal (ponty, csík), a különböző szárnyasok és a vadfélék (őz); a terményekből a füge, a méz és a kásafélék, a mazsola beszolgáltatása Fáy László számára.

A számadáskönyv adatait alapul véve megállapítható, hogy Fáy László uradalmának húzóágazatául a szőlőművelés és az állattenyésztés szolgált. Fáy a borkereskedelem szempontjából kiemelkedő Tokaj-

Hegyalján rendelkezett több szőlőültetvényvel. Kiadásainak a legjelentősebb részét a szőlőkben a munkálatok emésztették fel, melyeknek lebonyolításáért a vincellér volt a felelős. Az is jól látszik, hogy Fáy az akkor már elavultnak számító robottal szemben a költségesebb, de eredményesebb bérmunka alkalmazásában volt érdekelt.

Fáy László állatállománya nagyobb részét juhok tették ki, de jelentős volt még a szarvasmarhák és a sertések száma is. Számuk évről évre folyamatosan változott, melyet Fáy állandó feljegyzésekkel és számlálásokkal kívánt nyomon követni. Az állatok felhasználásáról mindössze annyi ismert, hogy néhány esetben említette a hizlalás és disznóvágás tevékenységét. Az állatok gondozását ellátó személyek (kondás, juhász stb.) jelenlétéről és fizetéséről is elvétve rendelkezünk adatokkal.

Összeségében elmondható, hogy Fáy László 1666–1683 között vezetett számadáskönyvének a feldolgozásával egy felső-magyarországi köznemes birtokgazdálkodásába nyerhetünk betekintést. Ez gazdaságtörténeti szempontból azért tekinthető

rendkívülinek, mert az iratanyag egy magyar köznemesnek javarészt a hódoltságban, kisebb részben pedig annak peremén elhelyezkedő birtokainak gazdaságába nyújt betekintést, amiről a korábbi kutatások ellenére is eddig alig rendelkezünk információval.

A dolgozat témakörével kapcsolatos publikációim

Kajali Pál levelei apósához, Fáy (V.) Istvánhoz (1689–1700), In: *Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények*, 2022, 457–507.

Adalékok egy diáklázadás történetéhez: Kazinczy Péter ismeretlen levele Fáy Lászlóhoz 1667-ből, In: *Theologiai Szemle*, 65. (2022) 1. sz. 21–24.

Adalékok I. Rákóczi György egy felső-magyarországi szervitorának feladataihoz: Fáy IV. István levelezése (1633–1639), In: *Aetas*, 36. (2021) 2. sz. 152–166.

Egy Rákóczi-familiáris, Fáy (IV.) István levelezése 1633–1639 között, In: *Lymbus – Magyarságtudományi Forrásközlemények*, 2020, 181–214.

Házassági stratégiák egy felső-magyarországi köznemesi családban: A Fáyak és rokonaik a 17. században, In: *Doktorandusz hallgatók IX. konferenciájának tanulmányai*, szerk. Szuromi Rita, Eger, Eszterházy Károly Egyetem, Líceum Kiadó, 2020, 107–134.